

ISSN 2413-2284 (Print)

ISSN 2413-2292 (Online)

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ВІСНИК:
НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ЩОРІЧНИК
НИЖНЬОЇ НАДДНІПРЯНЩИНИ

**Випуск 38. Том 2
(2017)**

Запоріжжя
2017

УДК : 130.2(066)
К906

ISSN 2413-2284 (Print)
ISSN 2413-2292 (Online)

Журнал засновано у 1994 році
Засновник та перший головний редактор – **Воловик Віталій Іванович** (1994-2017)
Засновник видання: **Запорізький національний університет**
Свідоцтво про держреєстрацію: **серія 33 КВ №15437-4009 ПР** від 19.06.2009 р.

Збірник затверджений як фахове видання з філософії
(Наказ Міністерства освіти і науки України № 747 від 13.07.2015, Додаток 17).

Голова міжнародної редакційної колегії: *Фролов М.О.*, доктор історичних наук, професор.
Головний редактор: *Лепський М.А.*, доктор філософських наук, професор.
Заступник голови міжнародної редакційної колегії: *Васильчук Г.М.*, доктор історичних наук, професор.
Заступник головного редактора: *Бутченко Т.І.*, доктор філософських наук, доцент.
Відповідальні секретарі: *Скворець В.О.*, доктор філософських наук, доцент; *Кудінов І.О.*, кандидат філософських наук, доцент.

Редакційна колегія (Україна):

Бех В.П...... доктор філософських наук, професор;
Воронкова В.Г...... доктор філософських наук, професор;
Глазунов В.В...... доктор філософських наук, доцент;
Додонов Р.О...... доктор філософських наук, професор;
Жадько В.А...... доктор філософських наук, професор;
Краснокутський О.В...... доктор філософських наук, доцент;
Кривега Л.Д...... доктор філософських наук, професор;
Мурзін В.Ю...... доктор історичних наук, професор;
Таран В.О...... доктор філософських наук, професор;
Утюж І.Г...... доктор філософських наук, професор.
Шавкун І.Г...... доктор філософських наук, професор.
Чайка І.Ю...... доктор філософських наук, доцент.

Іноземні члени редакційної колегії:

Клец Лешек..... доктор філософії, професор (Республіка Польща);
Сичакова-Бєблава Емілія..... доктор філософії, професор (Республіка Словачія).
Табс Девід..... доктор філософії, доцент (США);
Усов Павло Геннадійович..... доктор політичних наук, доцент (Республіка Білорусь);
Шишляк Томаш..... кандидат політичних наук (Республіка Польща).

Випуск №38 рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Запорізького національного університету, протокол № 12 від 26 грудня 2017 р.

Рецензенти:

І.І. Капріцин – доктор філософських наук, доцент;
О.М. Кіндратець – доктор політичних наук, кандидат філософських наук, професор.

Адреса редакції: 69600, м. Запоріжжя, МСП-41, вул. Жуковського, 66.

К 906 **Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Надніпрянщини** / Гол. ред. М.А. Лепський; Запорізький національний університет. – Запоріжжя: КСК-Альянс, 2017. Випуск 38. Том 2. 156 с.

ISSN 2413-2284 (Print)
ISSN 2413-2292 (Online)

УДК : 130.2(066)

© Редакційна колегія, 2017
© Автори статей, 2017
© Запорізький національний університет, 2017

ЗМІСТ

І РОЗДІЛ ІСТОРІЯ. ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

Андрух С.І., Мурзін В.Ю.

Три скіфських антропоморфних стели із Запорізької області 12

Додонов Р.О.

Трансформація концепту «історична пам'ять» у постмайданній Україні 25

ІІ РОЗДІЛ ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ

Лепський М.А.

Концепція сценарного планування П'єра Вака в методологічній «оптиці» практики
сценарування майбутнього 33

Волков О.Г.

Людина у світі абсолютних і відносних цінностей, або нігілізму і цинізму 40

Глазунов В.В.

Реальна технологія приватизації: перший етап 49

Ємельяненко Є.О.

Метафізика та філософська містика добра, зла і любові в естетиці роману «Буреверхи» 58

Киселиця С.В.

Мудрість віротворення в контексті гуманізації соціуму 64

Коломієць О.Л.

Філософсько-антропологічний аналіз страху та похідних від нього феноменів 71

Кудінов І.О., Сичакова-Бєблава Е., Яцина Ю.О.

Суб'єкти політичного життя України: соціальний портрет сучасної правлячої еліти 81

Масюк О.П.

Вплив сподівання на формування суспільного простору 93

Олексенко Р.І., Пінігіна Ю.Г.

Міф та релігія як основа ціннісних орієнтирів пізнання світу в культурних практиках
сучасної епохи 100

Палагута В.І.

Розірвана ідентичність, або хто ми? 107

Повзло О.М.

Проблеми викладання філософії (філософія педагогіки) в технічних вузах 115

Скворець В.О.

Трансформація соціоісторичних організмів у Сінгапурі та Україні 121

Таран В.О.

Міф та ідеологія: проблема взаємозв'язку 130

Утюж І.Г., Спиця Н.В.

Реалізація гуманістичних технологій в освіті як відповідь на виклики часу 140

АВТОРСЬКА ДОВІДКА 147

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ 153

TABLE OF CONTENTS

PART I HISTORY. PHILOSOPHY OF HISTORY

Andrush Svetlana, Murzin Vyacheslav	
Three Scythian Anthropomorphic Stellas from the Zaporizhzhia Region	12
Dodonov Roman	
Transformation of the Concept “Historical Memory” in the Post-Maidan Ukraine	25

PART II PHILOSOPHICAL PROBLEMS OF MODERNITY

Lepskiy Maksym	
Pierre Wack’s Concept of Scenario Planning in the Methodological “Optics” of Practices of Scenaring of the Future	33
Volkov Oleksandr	
The Human in the World of Absolute and Relative Values or Nihilism and Cynicism.....	40
Glazunov Volodymyr	
Real Technology of Privatization: First Stage	49
Yemelyanenko Yevgeniya	
Metaphysics and Philosophical Mysticism of Goodness, Evil and Love in the Aesthetics of the Novel «Wuthering Heights»	58
Kyselytsia Svetlana	
Wisdom of Creation of Belief in the Context of Humanization of Society	64
Kolomiets Oleksandr	
The Philosophical and Anthropological Analysis of Fear and Derivative Phenomena from It	71
Kudinov Igor, Sičáková-Beblavá Emilia, Yatsyna Yuliia	
Actors of Political Life in Ukraine: Social Portrait of Contemporary Power Elite.....	81
Masyuk Oleg	
Influence of Hope on the Formation of Social Space.....	93
Oleksenko Roman, Pinyhina Yuliya	
Myth and Religion as the Basis of Valuable Orientations in Understanding the World Through the Cultural Practices of the Modern Era	100
Palaguta Vadim	
Disrupted identity, or who are we?	107
Povzlo Oleksandr	
Problems of Teaching Philosophy (Philosophy of Pedagogy) in Technical Universities.....	115
Skvorets Volodymyr	
Transformation of Socio-historical Organisms in Singapore and Ukraine	121
Taran Volodymyr	
Myth and Ideology: the Problem of Interconnection	130
Utyuzh Iryna, Spitsa Nataliya	
Implementation of Humanistic Technologies in Education as an Answer to the Challenge of Time	140
LIST OF AUTHORS.....	147
PUBLICSHING POLICY.....	153

УДК: 930.1

ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ» У ПОСТМАЙДАННІЙ УКРАЇНІ

© Додонов Р.О.

професор, доктор філософських наук, завідувач кафедри філософії
історико-філософського факультету Київського університету імені Бориса Грінченка
(м. Київ, Україна)

r.dodonov@kubg.edu.ua

Анотація. В статті досліджуються змістовні та функціональні трансформації концепту «історична пам'ять». У сучасних умовах зміст історичної пам'яті стає складовою державної політики, суттєво впливаючи на міжнародні стосунки, включаючи так звані «війни пам'яті». Необхідність взяти історичну пам'ять народу під контроль влади сприяла перетворенню її на об'єкт маніпуляції. Метою дослідження є виявлення закономірності трансформації концепту «історична пам'ять» у сучасній (постмайданній) Україні. «Політики пам'яті» стають засобом впливу на масову свідомість та ідентичність, джерелом легітимності державних і наддержавних інституцій. Аналізуються основні вектори історичної пам'яті (вектор Кравчука-Юценка-Порошенка та вектор Кучми-Януковича). В роботі доводиться, що змістовні трансформації відповідного концепту призвели до того, що поняттям «історична пам'ять» стали називати щось протилежне початковому значенню: не дбайливе збереження в народі спогадів про справжні події, а ідеологічне насадження нового, вигідного чинній владі образу минулого. За цих умов слід вважати закономірністю формування в масовій свідомості «нової історичної пам'яті», яка є опозиційною до новітніх ідеологем.

Ключові слова: історична пам'ять, соціальна психологія, історія, політика пам'яті, війни пам'яті, Україна, декомунізація, вектор історичної пам'яті.

Актуальність теми. Постмайданний стан українського ціннісно-духовного простору виявив його незахищеність від зовнішніх втручань і водночас актуалізував теоретичні дослідження низки концептів, що мають сприяти напрацюванню системи гуманітарної безпеки України. До числа таких концептів належать «національна ідентичність», «національна ідея», «дискурсивне управління», «конструювання конфлікту», «історична свідомість», «історична пам'ять» та ін. Історія не перестала бути значущим фактором для більшості наших співгромадян, і пам'ять про окремі історичні події є потужним подразником суспільної думки, здатним виконувати мобілізаційні функції у передконфліктних і конфліктних ситуаціях.

Постановка проблеми та стан її вивчення. Концепт «історична пам'ять» останніми роками пройшов відчутну змістовну трансформацію. Зміст історичної пам'яті стає складовою державної політики, суттєво впливаючи на міжнародні стосунки – аж до появи так званих «війн пам'яті». Необхідність взяти історичну пам'ять народу під контроль влади сприяла перетворенню її на об'єкт маніпуляції. Історична пам'ять в Україні пройшла процес стрімкої інституціоналізації, включаючи утворення спеціальної установи – Українського інституту національної пам'яті (УІНП). Змістовні трансформації відповідного концепту призвели до того, що поняттям «історична пам'ять» стали називати щось протилежне початковому значенню: не дбайливе збереження в народі

спогадів про справжні події, а ідеологічне насадження нового, вигідного чинній владі образу минулого. «Політики пам'яті» стають невід'ємною складовою політичного менеджменту, засобом впливу на масову свідомість та ідентичність, джерелом легітимності державних і наддержавних інституцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепт «історична пам'ять» перекочував до соціальної філософії з царини історичного знання, де його досліджували М. Альбакс, А. Ассман, Ф. Гребнер, О. Еткінд, Г. Касьянов, П. Коннертон, А. Міллер, А. Новак, П. Нора, Т. Рейнджер, І. Рюзен, К. Уайк, Д. Фентресс, М. Ферретті, Д. Шнапер та багато інших авторів. Популяризації даного концепту в Україні значно сприяли публікації М. Гаухмана, О. Готри, Я. Грицака, О. Гриценка, С. Єкельчика, Л. Зашкільняка, Ю. Зерній, Г. Касьянова, С. Когути, С. Кульчицького, В. Масенка, Л. Нагорної, Ю. Шаповала, О. Штоквиша, Н. Яковенко тощо. Безпосередньо питанню трансформації історичної пам'яті в Україні присвячені праці Олександра Гриценка, який доводить зв'язок між спрямованістю державної політики пам'яті та особистими переконаннями українських президентів [1].

Серед новітніх досліджень в Україні слід особливо вказати на книгу Георгія Касьянова «Past continuous: історична політика 1980-х-2000-х. Україна та сусіди» [2]. Відомий український історик намагається надати огляд того, що

відбувається з *memoria studies* у нашому суспільстві, він аналізує вплив історичного середовища, державних інституцій, політичних партій, журналістів, інтернет-спільноти. У книзі наводиться огляд комеморальних практик, зокрема, «націоналізації пам'яті», включаючи перегляд пантеону національних героїв, опис «війни пам'ятей» між Україною, Росією та Польщею тощо.

Мета статті – виявлення закономірності трансформації концепту «історична пам'ять» в сучасній (постмайданній) Україні.

Виклад основного матеріалу. Найчастіше за все під історичною пам'яттю розуміють «сукупність донаукових, наукових, квазінаукових і ненаукових знань та масових уявлень соціуму про спільне минуле» [3]. Л. Зашкільняк визначає історичну пам'ять як здатність людського розуму зберігати індивідуальний і колективний досвід міжлюдських взаємин і формувати на його підставі уявлення про історію як таку та своє місце в ній [4, с. 855]. Погоджуючись з такою дефініцією, одразу «пропишемо» концепт, що аналізується, по відомству соціальної психології, оскільки феномен ПАМ'ЯТІ як такої є предметом вивчення психологічної науки. У психології під пам'яттю розуміється комплекс пізнавальних здібностей і вищих психічних функцій з накопичення, збереження та відтворення знань і навичок.

Разом з тим, специфіка ІСТОРИЧНОЇ пам'яті передбачає, як мінімум, міждисциплінарний підхід. Із царини психології, де, власне кажучи, і сформувався напрямок дослідження пам'яті, відповідна проблематика перекочувала до історії, згодом – далі, до соціальної філософії, культурології, політології, соціології. Такий міждисциплінарний статус концепту дещо затуляє важливий, на наш погляд, аспект проблеми, який полягає у встановленні співвідношення між історією та історичною пам'яттю.

Якщо історія – це наука, яка вивчає минуле людства, тобто «сфера діяльності людини, спрямована на отримання (вироблення і систематизацію у вигляді теорій, гіпотез, законів і т.п.) нових знань про навколишній світ» – саме так визначають науку, то історична пам'ять – це, насамперед, психічний процес, який полягає в закріпленні, збереженні, наступному відтворенні (та забуванні!) минулого історичного досвіду. Отже, історична пам'ять є джерелом постачання інформації для історичної науки, але не отожднюється з останньою.

Водночас, історія – це оповідання, дієопис, конкретний зміст якого є невід'ємним від постаті його автора, тобто історика. Тенденційний набір

фактів, з якого вибудовується історичний дискурс, може ґрунтуватися на історичній пам'яті, а може – на забутті. Історики не часто бувають незалежними від пануючих ідеологем, тому офіційна історія мало чим відрізняється від ідеології: обидві обслуговують певні інтереси.

Не випадково в тоталітарному суспільстві концепт історичної пам'яті не може існувати, бо тут не передбачається маніпуляції. Історична правда в такому суспільстві не маніфестується, не оприлюднюється, не обговорюється, її просто зберігають у глибинних шарах колективної психіки. Загальновизнане тлумачення тих чи інших подій, їхньої значущості могло не відповідати оцінці, яка стихійно склалася в середовищі безпосередніх учасників цих подій, і яка усно передавалася нащадкам. Так, про Голодомор 1932-33 років у радянські часи офіційно не згадувалося, проте інформація про цю трагедію зберігалася в пам'яті народу.

Наявність множини оцінок історичних подій, відмінних від офіційної історії – це прерогатива демократії. Поняття «історична пам'ять» або «пам'ять народу» вживаються для позначення інформаційного масиву, який відноситься до офіційної, ідеологічно вивіреної версії історії у кращому випадку як додатковий, але частіше – як опозиційний, а тому напівмаргінальний варіант. На відміну від офіційної історії, яка «пишеться» професійними вченими, історична пам'ять ґрунтується на особистісному досвіді, переживаннях і свідченнях учасників подій. І ці свідчення транслуються від покоління до покоління, створюючи альтернативну версію історії. Так індивідуальні спогади стають колективним надбанням, формуючи у суспільстві імунітет до надмірних маніпуляцій. Як пише Л. Нагорна, «щоб не опинитися у королівстві кривих дзеркал і жити в ладах із власною совістю, кожен мислячий індивід має вибудовувати свій алгоритм зв'язку із Вічним абсолютним, а отже, і своє бачення зв'язку між минулим, сьогоденням і майбутнім. Головне – не збитися на манівці цинізму й нігілізму, пропускати через розум і серце усю доступну інформацію, протистояти навіюванню й оманливим чарам» [5, с. 318].

Можна погодитись з тими авторами, хто вказує, що історична пам'ять є дуже нестійким елементом історичної свідомості. Статичної, раз і назавжди заданої пам'яті не існує. Будь-які суспільно-політичні зміни з необхідністю призводять до перекомбінації історичних знань, оцінок, пам'яті, уявлень. Образ минулого ніколи не застигає. Він постійно змінюється, деякі риси стираються, а інші спливають, в залежності від актуалізації проблем, що стоять на порядку денному нашого часу. Отже, якщо статичної

пам'яті бути не може, соціум має корегувати своє ставлення до подій і постатей минулого для того, щоб мати можливість спиратися на нього в рішенні практичних завдань сучасності або реалізації проектів на майбутнє.

Саме під час такої корекції у влади виникає спокуса використати потенціал народної пам'яті для власної легітиматії. Зростає ризик ідеологічного впливу, але у такому розумінні суб'єктом історичної пам'яті стає вже не народ, а влада, яка віщує від імені народу. В процесі інституціоналізації історичної пам'яті відбуваються трансформації, які перетворюють її елементи на ідеологеми, а офіційна історія черговий раз переписується. Зміст історичної пам'яті, який раніше знаходився в опозиції до офіційної версії історії, сам тепер стає офіційною версією, в той час як в надрах соціальної психіки народжується новий шар спогадів, здатних у майбутньому відкорегувати цю офіційну версію. Цикл повторюється...

Спробуємо прослідкувати трансформації історичної пам'яті про радянський період історії в українському суспільстві. Першим кроком на цьому шляху слід визнати інкорпорацію свідчень про репресії, табори ГУЛАГу, Голодомори та інші злочини в літературні твори письменників, появу художніх фільмів із зображенням подій в альтернативному офіційній історії вигляді, оприлюднення архівних документів, журналістських розслідувань, що з'явилися в останні роки існування СРСР. Наприклад, правда про деякі епізоди Другої світової війни, історія якої в радянські часи перетворилася на суцільні «чорні діри» та «білі плями», стала відкриватися саме завдяки письменникам, які у 90-ті роки починають включати в сюжети своїх романів свідчення пересічних учасників подій. Так надбанням суспільної свідомості стали маловідомі факти радянської дружби і співробітництва з гітлерівською Німеччиною; «невідомої», як її влучно охарактеризував О. Твардовський, зимової війни з Фінляндією; таємного пакту Ріббентропа-Молотова і розподілу Польщі; розстрілів польських офіцерів у Катинському лісі; фатальних прорахунків Сталіна влітку 1941 року, коли замість оборони радянські війська гнали у наступ без будь-якої надії на успіх; справжньої кількості загиблих, поранених, військовополонених; масштабів трагедій Києва, Харкова, Севастополя... Те, що офіційною історією тлумачиться як прояв «загальної переваги суспільного ладу», насправді виявилось низкою прорахунків і помилок, які виправляли ціною людських життів. Зокрема, форсування Дніпра у 1943 році і досі подається як зразкова військова операція радянської армії, в

той час як фронтовики розповідали про величезні втрати серед особового складу, внаслідок чого в народній пам'яті битва за Дніпро залишилася як одна з найстрашніших, найкривавіших сторінок Другої світової війни в Україні.

Можна сказати, що письменники і поети, журналісти і публіцисти доби Перебудови «розбудили» сплячу історичну пам'ять. До них радянській соціум не знав етичних дискусій інтелектуалів, як це відбувалось у Західній Європі. У сім'ях мовчали про справжні обставини загибелі рідних, а ті, хто опинився на окупованих територіях або в полоні, підозрювалися у колабораціонізмі та зраді. Замість цього створювався лакований міф про Велику Перемогу і народ-переможець.

Після розпаду СРСР процес трансформації народної пам'яті отримали різні вектори. В Російській Федерації спочатку продовжувалися публікації, спрямовані на переосмислення подій Другої світової. Значного поширення отримала історична публіцистика В. Бешанова, П. Бобильова, Т. Бушуєвої, М. Веллера, В. Данилова, В. Дорошенка, В. Карпова, В. Кисельова, Ю. Латиніної, М. Мельтюхова, І. Павлової, В. Резуна (Суворова), А. Сахарова, М. Семиряги, Б. Соколова, М. Солоніна, в якій подавалася альтернативна версія початку війни. В російському суспільстві почала розгортатися дискусія з приводу визначення міри відповідальності Сталіна за масові репресії, за втягування Європи у війну. Але після приходу до влади Володимира Путіна цей процес був штучно пригальмований. Велика Перемога стала перетворюватися на сакральний символ нації та підґрунтя для національної ідентифікації.

В Україні та інших пострадянських державах процес заповнення «білих плям» радянської історії, навпаки, продовжувався, більш того, він отримав нового імпульсу. Складовими комеморальних практик визначення нових пам'ятних дат, відродження забутих місць пам'яті, відкриття засекречених архівів спецслужб, роботи пошукових експедицій у місцях масових поховань, героїзація національних лідерів, різноманітні програми вивчення oral history, тобто опитування ветеранів, безпосередніх свідків і учасників подій – носіїв історичної пам'яті.

Як вже зазначалось вище, в дослідженнях О. Гриценка і Г. Касьянова доводиться зв'язок політик пам'яті з особистими переконаннями президентів України. Перший Президент – Л.М. Кравчук, тісно пов'язаний з ідеологічною верхівкою радянських часів, встиг лише позначити національний вектор історичної пам'яті. Саме при його нетривалому

володарюванні наша держава отримала герб, прапор та гімн, закорінені в історичному минулому, а не пов'язані з радянською символікою. Другий Президент – Л.Д. Кучма походив з директорського корпусу, тому підходив до політики пам'яті суто з прагматичних питань. Він прагнув використати її потенціал для підсилення власної легітимності, водночас намагаючись не допускати у цій сфері крайнощів, які б могли спровокувати конфліктні ситуації. У роки його президентства розгорнулася робота з історичної реабілітації ОУН та УПА, хоч сам Л.Д. Кучма уникав цієї теми. Третій Президент України – В.А. Ющенко докорінно відрізнявся від свого попередника, зробив політику пам'яті одним з пріоритетів своєї діяльності. Як пише Г.Касьянов, «В. Ющенко увійшов у новітню історію України як «історичний президент» – у тому сенсі, що саме у період його правління історична політика досягла безпрецедентних для України інтенсивності та масштабів, а мобілізація державних інституцій на її реалізацію досягла апогею. Саме за В. Ющенка до реалізації історичної політики вперше були залучені такі «непрофільні» інститути як Міністерство закордонних справ, Служба безпеки України, Міністерство юстиції, Державний комітет телебачення та радіомовлення. Водночас було створено спеціалізований орган виконавчої влади – Український інститут національної пам'яті (2006), прийнято перший в історії України «меморіальний» закон, який прямо проголошував право держави регулювати і регламентувати суспільну думку в сфері колективної/історичної пам'яті, було здійснені спроби запровадити адміністративну та кримінальну відповідальність за «неправильні» публічні інтерпретації минулого» [2]. Водночас, саме при В.А. Ющенко зросла конфліктогенність політики історичної пам'яті, вона підігрівала схізмогенетичні тенденції в країні. Четвертий Президент – В.Ф. Янукович волів не заглиблюватися в тему ОУН-УПА, сприяв відтворенню радянського міфу про Велику Перемогу і старанно підписував укази про відзначення ювілейних дат національної історії.

Порівнюючи вектори політики пам'яті названих президентів, Олександр Гриценко підрахував кількість указів відповідно до наративів пам'яті, які вони просували. Абсолютним рекордсменом є В.А. Ющенко (159 указів, з яких 89 підривали радянську і стверджували національну версію пам'яті), на другому місці йде Л.Д. Кучма (79 указів, з них 47 потенційно змінювали і радянську, і національну версію), на останньому – В.Ф. Янукович (17

указів, з яких лише 5 стверджували радянську версію історії України) [1].

У постмайданний період української історії, в умовах російської агресії із зрозумілих причин загострюється протистояння між російською «політикою пам'яті», спрямованою на реінкарнацію радянської версії історії, та українським національним, навіть радикально-націоналістичним інваріантом. Небезпека для самого існування української державності підштовхує п'ятого українського Президента до канонізації того варіанта історії, який має найвищий потенціал спротиву гібридній атаці. П.А. Порошенко активно підтримав ініціативи українських правих, які відіграли значну символічну і практичну роль в організації початкового збройного опору російській агресії. «Він «перепрофілював» назву центральної меморативної дати: наявна в указах усіх його попередників «перемога у Великій Вітчизняній війні» зникла, а її місце зайняла «перемога над нацизмом у Другій світовій війні» – таким чином з офіційного символічного простору зникла мабуть що найзнаковіша формула радянської епохи. Тема була продовжена указом про День захисника України... Таким чином з календаря пам'ятних дат було вилучене «радянське» свято День захисника Вітчизни – 23 лютого, запроваджене Л. Кучмою в 1999 році. Замість нього була запроваджена пам'ятна дата 14 жовтня, що відсилає одразу до трьох смислових рамок: свята Покрови святої Богородиці, історії козацтва і символічної дати створення Української Повстанської Армії (1942)» [2].

9 квітня 2015 року директор Українського інституту національної пам'яті Володимир В'ятрович презентував у Верховній Раді України пакет проектів чотирьох законів з декомунізації: «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» (закон № 314-VIII); «Про увічнення перемоги над нацизмом в Другій світовій війні 1939–1945» (закон № 315-VIII); «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років» (закон № 316-VIII); «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режимів та заборону пропаганди їхньої символіки» (закон № 317-VIII). Усі законопроекти були прийняті, хоч і викликали неоднозначну реакцію в Україні та за кордоном.

Так, Закон «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів...» фактично ототожнював ці дві ідеології, навіть не беручи до уваги той факт, що перша панувала на теренах України понад 70 років, а друга – менше 4-х. За нормою

цього Закону, «публічне заперечення, зокрема через засоби масової інформації, злочинного характеру комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років в Україні», кваліфікується як пропаганда комуністичного тоталітарного режиму, що заборонено. Тобто пропагандою є заперечення злочину. Фактично всі українці, які під червоними прапорами самовіддано будували українські міста, створили велику промисловість, вирощували хліб, виховували дітей, захищали рідний край від нацистської навали, проголошуються співучасниками злочинних дій радянської влади. І той, хто це заперечує – сам є злочинцем.

Занадто категоричні формулювання статей цього Закону не враховують тієї обставини, що для населення багатьох промислових міст України, особливо південно-східної, саме радянська індустріалізація стала найважливішим етапом їх історичного розвитку. Прибрати пам'ять про неї – і залишиться досить тонкий прошарок спогадів про колонізацію «Дикого Поля», козацтво та імперсько-православну добу. Це дуже наочно продемонструвала кампанія з перейменувань населених пунктів, що хвилиночку прокотилася по географічній мапі України, і замість «Леніно», «Кірово», «Орджонікідзе» з'явилися «Покровські», «Вознесенівські» та «Богородицькі». Проте, у цій кампанії занадто багато ірраціонального і незрозумілого, щоб взагалі надавати цьому феномену якусь оцінку...

Таким чином, у постмайданний період стихійна декомунізація, яка розпочалася під час Революції Гідності, перетворилася на державну справу. П. Порошенко заперечував вектор історичної пам'яті, культивований Кучмою і Януковичем, та всебічно підтримував вектор Кравчука-Ющенка. «Відбувалося інтенсивне витіснення з простору історичної пам'яті символів і тропів радянсько-ностальгічного нарративу та їхнє заміщення символікою і риторикою національного / націоналістичного... Важливою відмінністю історичної політики цього періоду від часів В. Ющенка є те, що в суспільстві відсутні організовані опозиційні групи, які могли б інструменталізувати крайнощі «порозуміння з минулим» для досягнення власних політичних цілей: Комуністична партія заборонена, Партія регіонів розвалилася» [2].

Відсутність у діючої влади реальної опозиції призводить до ситуації, коли головними критиками політики пам'яті стають іноземці. Безкомпромісна, безальтернативна позиція вітчизняної правди зустрічає опір з боку Польщі, Ізраїлю, Угорщини, Румунії, не кажучи вже про РФ.

У 2016 році у Польщі розгорнулася широка антиукраїнська кампанія, спрямована проти політики прославлення українських націоналістів, винних у геноциді польського населення на території Галичини та Волині під час Другої Світової війни. Почалась вона з прем'єри фільму Войцеха Самжовського «Волинь». Декілька гучних заяв пролунали від вищих посадових осіб. У 2017 році було укладено «чорний список» українських науковців та істориків, яким заборонено в'їзд на територію Польщі. Представники польських радикальних партій почали демонстративно руйнувати українські пам'ятники, у відповідь на що Україна призупинила пошуково-ексгумаційні роботи стосовно загиблих поляків. У січні 2018 року Сейм Польщі ухвалив Закон, згідно з яким до відповідальності притягуються всі, хто заперечує, підтримує або пропагує злочинні дії ОУН-УПА (Див. детальніше: [6]). Тим самим польська сторона надсилала Україні сигнал, що «з бандерівською спадщину в сім'ю європейських народів її не приймуть».

Крім того, зовнішній вимір політики пам'яті пов'язаний із загальною переорієнтацією України на Євросоюз, через що виникає необхідність узгодження спільних цінностей. Слід зазначити, що фундаментом, наприклад, російської політики пам'яті є визнання та культивування сили і могутності народу-переможця у Другій світовій війні. Тріумфаторська ідея надає масам натхнення, породжує впевненість і оптимізм. Не випадково, окрім Радянського Союзу, саме така ідеологія тріумфу була притаманна й іншим переможцям, насамперед, США і Великій Британії. Здавалося б, подібні настрої мають панувати і в Україні. Але не слід забувати, що якщо є переможці, то мають бути і переможені. А до числа таких належить більша частина Центрально-Східної Європи: Німеччина, Австрія, Італія, Польща, Угорщина, Румунія, Чехія, Словаччина, Фінляндія, Франція тощо. Як зазначає Іван Крастев, «європейський лібералізм 50-х років ХХ століття ґрунтується на зовсім інших <ніж ідея тріумфу> підставах. Це лібералізм... заснований на поразці. Це був універсалізм, заснований на емпатії, співчутті і розумінні гуманізму, а не на доктрині могутності» [7].

Центральним пунктом, навколо якого концентрувався європейський лібералізм, стало відчуття спільної вини за знищення євреїв – Голокост. І поки у післявоєнній Німеччині йшла серйозна інтелектуальна і моральна «робота над помилками», в Радянському Союзі теми Голокосту ретельно уникали. «За підсумками Другої світової, коли держави Західної Європи

зближувалися на основі пам'яті про спільні страждання, СРСР вів розмову зі світом з позиції переможця, з визволителя народів Східної Європи швидко ставши їх диктатором. Саме ця позиція завадила державі-переможцю нацизму, визволителю в'язнів Аушвіца і одному з головних обвинувачів на Нюрнберзькому процесі взяти на себе роль лідера загальноєвропейської меморіальної політики» [8].

Після розпаду СРСР орієнтація України на Євросоюз і поступова відмова слідувати в російському фарватері символічно виводить її з табору переможців та залучає до табору переможених. Українським «політикам пам'яті» поки вдавалося балансувати між гідністю переможців та стражданнями жертв, одночасно перекладаючи відповідальність за левову долю помилок того часу на зовнішню силу в особі сталінізму. Але така позиція навряд чи призведе до тривалого ефекту. На думку Миколи Еппле, подібні настанови східноєвропейських країн нагадують «казус Австрії, для якої роль жертви Другої світової дозволила значною мірою згладити розмову про власну відповідальність за злочини нацистів; в результаті націоналізм в Австрії сьогодні куди більше поширене явище,

ніж в Німеччині» [8]. І навіть демонстрація жалоби в Бабиному Яру і визнання на найвищому рівні Голокосту не наближає Україну до загальноєвропейського консенсусу саме через невіршеність питання про злочини ОУН-УПА.

Висновки. Офіційна версія історичної пам'яті в постмайданній Україні перетворилася на ідеологему, яка має мало спільного із «здатністю людського розуму зберігати індивідуальний і колективний досвід міжлюдських взаємин». Сьогодні це – потужний інструмент маніпулятивних технологій, спрямований на соціальну мобілізацію навколо чинної влади. Оскільки державна меморіальна політика орієнтується на викреслення з народної пам'яті величезного масиву інформації, пов'язаної з радянським періодом історії, включаючи перемогу у Другій світовій, то не важко спрогнозувати формування в масовій свідомості «нової історичної пам'яті», яка є опозиційною до новітніх ідеологем. І цю циклічну трансформацію можна вважати закономірною.

Перспектива подальшого вивчення проблеми полягає в дослідженні етапів інституціоналізації історичної пам'яті та перетворення її на об'єкт маніпулятивних політтехнологій.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

1. Гриценко О. Про державу та медійників, ритуали та інновації, про героя України Шапіро, ширяння Януковича та візії Ющенка [Електронний ресурс] / О. Гриценко. Адреса доступу: <http://historians.in.ua/index.php/en/istoriya-i-pamyat-vazhki-pitannya/1812-oleksandr-hrytsenko-pro-derzhavu-ta-mediinykiv-rytualy-ta-innovatsii-pro-heroia-ukrainy-shapiro-shyriannia-yanukovycha-ta-vizii-yushchenka>
2. Касьянов Г. Past continuous: історична політика 1980-х-2000-х. Україна та сусіди / Георгій Касьянов. – Київ: Лаурис-Антропос-Логос-Фільм, 2018. 420 с.
3. История и память: историческая культура Европы до начала нового времени / Под ред. Л. П. Репиной. Москва : Круг, 2006. 768 с.
4. Зашкільняк Л. Історична пам'ять та історіографія як дослідницьке поле для інтелектуальної історії / Л. Зашкільняк Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 15/2006-2007. С.855–862.
5. Нагорна Л.П. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії / Л.П. Нагорна. Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2012. 328 с.
6. Проект закону просунула польська націоналістична радикальна партія «Кукізі'15». [Електронний ресурс]. Адреса доступу: <https://tsn.ua/svit/u-polschi-karatimut-usih-hto-zaperechuye-zlochiny-ukrayinskih-nacionalistiv-1096005.html>
7. Иван Крастев: Открытие панельной дискуссии «Универсальные ценности и глобальные интересы цивилизации» [Электронный ресурс]. Адрес доступа: <http://i.civiceducation.ru/story/31256>
8. Николай Эппле. Внешняя политика памяти. [Электронный ресурс]. Адрес доступа: <http://www.inliberty.ru/blog/2546-Vneshnyaya-politika-pamyati>

REFERENCES

1. Hrytsenko O. Pro derzhavu ta mediynykiv, rytualy ta innovatsiyi, pro heroia Ukrayiny Shapiro, shyryannya Yanukovycha ta viziyyi Yushchenka / O. Hrytsenko. URL: <http://historians.in.ua/index.php/en/istoriya-i-pamyat-vazhki-pitannya/1812-oleksandr-hrytsenko-pro-derzhavu-ta-mediinykiv-rytualy-ta-innovatsii-pro-heroia-ukrainy-shapiro-shyriannia-yanukovycha-ta-vizii-yushchenka>
2. Kas'yanov H. Past continuous: istorichna politika 1980-2000. Ukraina ta susidy / Heorhiy Kas'yanov. Kiev: Laurus-Antropos-Lohos-Fil'm, 2018. 420 s.
3. Istoria i pamyat': istorycheskaya kul'tura Evropy do nachala novoho vremeny / Pod red. L. P. Repinoy. Moscow : Kruh', 2006. 768 s.
4. Zashkil'nyak L. Istorichna pam'yat' ta istoriografiya yak doslidnits'ke pole dlya intelektual'noyi istoriyi / L. Zashkil'nyak. Ukraina: kul'turna spadshchina, natsional'na svidomist', derzhavnist'. 15/2006-2007. S.855-862.

5. Nahorna L.P. Istorychna pam'yat': teoriyi, dyskursy, refleksiyy / L.P. Nahorna. Kyiv : IPiEND im. I.F.Kurasa NAN Ukrayiny, 2012. 328 s.
6. Proekt zakonu prosunula pol'ska natsionalistychna radykal'na partiya «Kukiz'15». URL: <https://tsn.ua/svit/u-polschi-karatimut-usih-hto-zaperechuye-zlochyni-ukrayinskih-nacionalistiv-1096005.html>
7. Yvan Krastev: Otkrytye panel'noy dyskussyy «Unyversal'nye tsennosti i hlobal'nye ynteresy tsyvylyzatsyy». URL: <http://i.civiceducation.ru/story/31256>
8. Nykolay Epple. Vneshnyaya politika pamyati. URL: <http://www.inliberty.ru/blog/2546-Vneshnyaya-politika-pamyati>

TRANSFORMATION OF THE CONCEPT “HISTORICAL MEMORY” IN THE POST-MAIDAN UKRAINE

Dodonov Roman

professor, doctor of philosophy, head of Philosophy Department,
Faculty of History and Philosophy Boris Grinchenko Kiev University
(Kiev, Ukraine)

r.dodonov@kubg.edu.ua

Summary. This article deals with the meaningful and functional transformations of the "historical memory" concept. The Post-Maidan state of the Ukrainian value-spiritual space revealed its insecurity from external interventions and, at the same time, actualized theoretical studies of a great number of concepts that should contribute to the development of the humanitarian security system in Ukraine. Among them – the historical memory concept, which denotes a set of pre-scientific, scientific, quasi-scientific and non-scientific knowledge and mass representations of society about the common past. History has not ceased to consider as a significant factor for most Ukrainians and as a memory of certain historical events which. This factor is a powerful irritant for public opinion, capable to perform mobilization functions in pre-conflict and conflict situations. The purpose of the study is to reveal the regularities of the transformation of the "historical memory" concept in modern (Post-Maidan) Ukraine. Here is given the definition of historical memory as "the ability of the human mind to preserve the individual and collective experience of interpersonal relationships and to form on its basis the idea of history as such and its place in it". Historical memory is a source of information for historical science, but is not identified with it. It is proved that the "historical memory" concept or "memory of the people" is used to indicate the information block, which refers to official, ideologically verified version of history, which is considered to be, in the best case, as additional, oppositional, semi-marginal phenomenon. Unlike official history, which is "written" by professional scholars, historical memory is based on testimonies, personal experience of many people, participated in historical events. The generally accepted interpretation of history may not correspond to the assessment that spontaneously developed among participants and which was conveyed orally to descendants, creating an alternative version of history. So, individual memories become a collective property, forming resistance in society to excessive manipulation. But since the image of the past is dynamic, it constantly changes, depending on the actualization of the ongoing problems. The government has a temptation to use the folk memory potential for its own legitimation. In this case, the subject of historical memory is not people, but power, which broadcasts on behalf of the people. In the process of institutionalizing historical memory, there are transformations that turn its elements into ideologies and the official history is once again rewritten. The content of historical memory, which was previously in opposition to the official version of history, is now becoming an official version, while in the depths of the social psyche a new layer of memories is born that will be able to correct this official version in the future. The cycle is repeated. The meaningful transformations of the "historical memory" concept in Post-Maidan Ukraine led to the situation when people began to use these terms for something contrary to the original meaning: meaning not careful preservation of memories concerning real events among people but ideological imposition of new image of the past, favorable to the incumbent government. "Policies of memory" become a means of ideological influence on the mass consciousness and identity, a source of legitimacy of state institutions. The main vectors of historical memory (Kravchuk-Yushchenko-Poroshenko and Kuchma-Yanukovych governing) are analyzed. The formation of a "new historical memory" in the mass consciousness is predicted and is oppositional to the newest ideologies.

Key words: historical memory; social psychology; history; memory politics; memory wars; Ukraine; decommunization; historical memory vector.

ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНЦЕПТА «ІСТОРИЧЕСКАЯ ПАМ'ЯТЬ» В ПОСТМАЙДАННОЇ УКРАЇНІ

Додонов Р.А.

професор, доктор філософських наук, завідуючий кафедрою філософії
історико-філософського факультета Київського університету імені Бориса Грінченка
(г. Київ, Україна)

r.dodonov@kubg.edu.ua

***Аннотация.** В статье исследуются содержательные и функциональные трансформации концепта «историческая память». В современных условиях содержание исторической памяти становится элементом государственной политики, существенно влияя на международные отношения, включая так называемые «войны памяти». Необходимость взять историческую память народа под контроль власти способствовало превращению ее в объект манипуляции. Целью исследования является выявление закономерности трансформации концепта «историческая память» в современной (постмайданной) Украине. «Политики памяти» становятся средством воздействия на массовое сознание и идентичность, источником легитимности государственных и надгосударственных институтов. Анализируются основные векторы исторической памяти (вектор Кравчука-Ющенко-Порошенко и вектор Кучмы-Януковича). В работе доказывается, что содержательные трансформации соответствующего концепта привели к тому, что понятием «историческая память» стали называть нечто противоположное начальному значению: не бережное сохранение в народе воспоминаний о подлинных событиях, а идеологическое насаждение нового, выгодного действующей власти образа прошлого. В этих условиях следует считать закономерностью формирование в массовом сознании «новой исторической памяти», которая является оппозиционной к новейшим идеологам.*

Ключевые слова: историческая память; социальная психология; история; политика памяти; войны памяти; Украина; декоммунизация; вектор исторической памяти.

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ НАУЧНЫХ СТАТЕЙ

К публикации в журнале принимаются ранее не опубликованные научные работы на украинском, русском или английском языках при условии их оформления согласно п. 3 Постановления президиума ВАК Украины №7-05-1 от 15.01.2003 г. касательно структуры научной статьи.

Каждая статья должна содержать следующие реквизиты:

- код УДК;
- полная фамилия, имя, отчество автора / соавторов (на трех языках);
- научная степень и звание автора / соавторов (на трех языках);
- должность и место работы авторов / соавторов (на трех языках);
- полный почтовый адрес учреждения (с индексом), где работает автор / соавторы (на трех языках);
- электронный адрес автора / соавторов;
- контактный номер телефона автора / авторов;
- название статьи (на трех языках);
- аннотации на языке статьи и на русском языке объемом от 500 до 600 знаков каждая;
- расширенную аннотацию на английском (для статей на украинском или русском языках) или русском (для статей на английском языке) языках объемом от 3000 до 4000 знаков;
- ключевые слова (5-10 слов) (на трех языках);
- текст статьи;
- список использованных источников и литературы (Список ссылок), оформленный согласно ГОСТ Украины 7.1:2006 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления»;
- переведенный и транслитерированный список ссылок;
- приложения (при наличии).

Стандартный объем статьи вместе с литературой и аннотациями - от 0,6 до 0,8 авт. л. (25000 до 30000 знаков (без учета графических изображений, графиков и таблиц). Материал статьи подается в формате doc, docx, rtf или odt.

Формулы, графики и таблицы в тексте научной статьи должны создаваться средствами внутренних приложений / программ, интегрированных в соответствующие текстовые процессоры (MS Word, Pages, Open Office и т.д.).

Все другие графические изображения (иллюстрации, фотографии, инфографика и т.д.), которые являются неотъемлемой составляющей материала, прилагаются дополнительно в виде отдельных медиа-файлов высокого качества в форматах tiff, jpg, pdf, или в формате файла-оригинала (cdr, eps, psd и т.д.). Использование отсканированных рисунков и графиков в тексте статьи недопустимо.

Авторские выделения слов или словосочетаний должны сопровождаться примечаниями авторов (например, «... это противоречит Конституции (выделено автором)»). Наиболее уместным для научных статей является выделение текста курсивом или полужирным шрифтом, или использование ПРОПИСНЫХ букв. Любые другие виды и формы выделения, в т.ч. оформление разделов и подразделов статьи, по умолчанию будут автоматически отформатированы редакцией журнала согласно стилевой разметке издания.

Статьи аспирантов и соискателей принимаются при условии наличия письменной рекомендации научного руководителя или выписки из протокола заседания кафедры (подразделения) о рекомендации статьи к печати. Все подписи должны быть заверены печатью учреждения. На последней странице статьи должна стоять подпись автора.

Материалы, поданные в печать, подлежат внутреннему и внешнему рецензированию, которое осуществляют члены редколлегии журнала, специалисты соответствующей области. Рецензирование проводится конфиденциально. В случае отрицательной рецензии или наличия существенных замечаний, статья может быть отклонена или возвращена автору (авторам) на доработку. Статьи рассматривает редакционная коллегия журнала, рекомендует к печати Ученый совет университета.

Ответственность за достоверность информации, фактов и других сведений, ссылок на нормативные акты, цитаты, имена собственные, а также правильность перевода несут авторы публикации.

Все материалы статьи подаются в электронном виде, в т.ч. отсканированные варианты рецензий или выписок, на веб-адрес: print@kvnn.org.ua.

Ссылки в тексте подаются в квадратных скобках с указанием порядкового номера источника в списке литературы и номера страницы: [5, с. 102-104]. Список использованных источников и литературы оформляется в соответствии с действующими требованиями Аккредитационной комиссии Украины в алфавитном порядке и ОБЯЗАТЕЛЬНО дублируется латиницей в соответствующем разделе References.

Редакционная коллегия журнала оставляет за собой право рецензировать, редактировать, сокращать (без изменений позиций авторов) и проводить отбор статей. Отклоненные работы авторам не возвращаются. Статья, поданная без соблюдения указанных требований, публикации не подлежит.

Наукове видання

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ВІСНИК
НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ЩОРІЧНИК
НИЖНЬОЇ НАДДНІПРЯНЩИНИ

Випуск 38. Том 2.
2017

Наукова редакція: *М.А. Лепський*
Верстка: *А. І. Духонченко*

Підписано до друку 26.12.2017. Формат 84x108/16.
Віддруковано з готового оригінал-макета. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк різнографічний.
Наклад 300 прим.
Безкоштовно.

ТОВ «КСК-Альянс»
Свідоцтво серія ДК № 3068 від 24.12.2007 р.

пр. Соборний, 91/77, м. Запоріжжя, 69095
(095) 601 33 99, (067) 755 93 44

skype Gmail
KSK.ALLIANCE

КСК
альянс